

EFF'S SURVEILLANCE SELF-DEFENSE

Ngang Kang Ai Ga Makoi Ni Hpe Galaw La Ai Lam

<https://ssd.eff.org/en/about-surveillance-self-defense>

LOCALIZATION LAB

Ngang Kang Ai Ga Makoi Ni Hpe Galaw La Ai Lam

Ngang Kang Ai Ga Makoi Ni Hpe, Ga Makoi Hpareng Ni Hpe Jai Lang Nna Galaw La Ai Lam

Bai lang kahtap ai ga makoi ni gaw, grai gawng kya ai shim lam lai ladat langai rai nga ai. Lama na, myit n kaja ai marai langai gaw, galaw lajang ya ai ni (services) law law hta, nang hku nna kahtap lang tawn ai ga makoi langai hpe tam la lu ai rai yang; shanhte ni gaw, na a lang lamang ni (account) law law hpe shang na ahkang lu mat na re. Dai re majaw, amyum hku ai, ngang kang ai, laklai ai ga makoi ni hpe lang na matu grai ahkyak nga ai.

Kabu hpa hku nna gaw, [ga makoi hpareng wa](#) (password manager) hku nna, karum ya lu nga ai. Ga makoi hpareng wa gaw, n shakrai matsing ra ai sha, n bung ai laika man ginsu websaik ni hte galaw lajang ya ai service ni hta, n bung ai ga makoi ni law law hpe jai lang lu na matu, ga makoi ni hpe, na a matu galaw shalat ya nna, kyem mazing tawn ya ai hkingrai langai re. Ga makoi hpareng ni (manager) gaw:

- Shinggyim masha langai mi hku nna, tak la yak ai ngang kang ai ga makoi ni hpe galaw shapraw ya ai.
- Ga makoi ni law law hpe (shim lam ga san ni hpe mung hta ya nga ai) shim ai hku kyem mazing da ya ai.
- Na ga makoi ni yawng hpe, [madung ga makoi madu](#) (master Password) (shing n rai [ga makoi ga shingkyang](#)) langai hte makawp maga ya ai.

KeePassXC ngu ai gaw, shawa yawng ndut ndang mai lang ai (open-source and free) ga makoi hpareng wa (password manager) ngu ai hkingrai a matu, kasi kamang langai mi re. Ndai hkingrai hpe, na a desktop kompyuta kaw htawt sit bang tawn da mai ai zawn, na a [laika man ginsu websaik jak](#) (web browser) kaw mung, rau bang da mai nga ai. KeePassXC gaw, shi hpe hpaw lang taw ai aten hta, nang galaw dat ai galai shai lam ni hpe kalang ta mazing da ya ai lam n nga ai re majaw; n dum shami ga makoi nkau mi hpe jat bang ngut ai hpang, hten mat ai

rai yang, dai ga makoi ni hpe nang galoi mung bai n mai lu la sa na re. Ndai lam hpe, masat ai lam ni (Settings) kaw, nang hku nna galai la mai ai.

Tinang hku nna, ga makoi hpareng wa (manager) gaw, na a matu htap htuk ai hkingrai re ai/n re ai lam hpe, myit sum ru nga ai kun? Lama wa, asuya zawn re n-gun ja ai [ginjang jaw mayu ai hpyen](#) langai ngai gaw, nang hpe shingte masat nga ai rai yang, dai ga makoi hpareng wa gaw, na a matu htap htuk ai hkingrai langai rai na n re.

Matsing da na matu:

- Ga makoi hpareng wa hpe jai lang ai lam gaw, hkrat sum machyi ai lam a shara langai hpe shabyin ya ai.
- Ga makoi hpareng ni gaw, ginjang jaw mayu ai hpyen ni a matu, dan leng ai gap shingte masat ai lam langai rai nga ai.
- Ga makoi hpareng ni law law gaw, ra rawng ai lam ni nga ai lam hpe sawk sagawn ai ni tsun ai.

Manu kaba ai htihkum hte seng ai ginjang gasat ai lam (digital attacks) hpe, nang lama tsang ai rai yang; ladat hpaji law law n lang ra ai lam (low-tech) ni hpe myit u. Ngang kang ai ga makoi ni hpe, nang hkum nan galaw la mai nhtawm; (“Shawun hpe jai lang nna, ngang kang ai ga makoi ni hpe galaw la ai lam” hpe npu e yu ga), dai ni hpe ka jahkrat da nna, na hkum ntsa shara ra hta dai ni hpe shim hkra zing da mai ai.

Dai hku nga jang, ga makoi ni hpe bawnu hte sha matsing da nna, galoi mung n ka jahkrat tawn ra ai ngu ra nga kun? Kaja wa nga yang gaw, dai ga makoi ni hpe ka jahkrat tawn nna, na a gumhpraw sumbu zawn re shara langai ngai a kata kaw, dai ni hpe bang tawn ai lam gaw, akyu rawng nga ai re majaw; n law htum gaw, nang ka jahkrat tawn ai ga makoi mat mat ai lam, shing n rai, lagu katut ai lam ni nga wa ai rai yang, nang hku nna, dai hpe aloi sha chye lu nga ai.

Shawun Hpe Jai Lang Nna, Ngang Kang Ai Ga Makoi Galaw La Ai Lam

Alak mi ngang kang ra ai hte, nang hku nna shakrai matsing da ra ai ga makoi nkau mi nga ai.

Dai ni gaw:

- Na a jak a matu ga makoi ni
- [Ning-ip ga makoi hte la da ai ladat](#) (mazing pa ting ning-ip ga makoi hte la da ai ladat zawn re) a matu ga makoi ni

- Na a [ga makoi hpareng wa](#) a matu, [ga makoi madu](#) (master password), shing n rai, “[ga makoi ga shingkyang](#) (passphrase)”
- Na a shagun laika lamang email [ga makoi](#)

Masha law law wa, shanhte hkum nan ga makoi ni hpe lata la ai shaloi, yak hkak ai lam law law nga ai hta na langai hpe tsun ga nga yang, [shinggyim masha ni gaw tau hkrau n chye tawn lu ai lam ni hte seng nna. lata la ai lam ni hta gawng kya chye ma ai.](#) Dai re majaw, hta hkrup ladat hte gasi ni hpe lata la lu na matu [gasi jahpan](#) hte [shawun](#) hpe lang ai lam gaw, [ngang kang ai hte matsing loi ai ga makoi](#) langai hpe, galaw shalat la ai lam hte seng nna masan sa ai ladat langai rai nga ai re. Shawun hte gasi jahpan kaw nna pru wa ai gasi ni gaw, “ga makoi ga shingkyang (passphrase)” hpe shabyin ya na re. “Ga makoi ga shingkyang” ngu ai gaw, grau shim lam nga na matu, jat bang da ai grau galu ai ga makoi hpan langai re. Mazing pa ting hpe ning-ip ga makoi hte la da ai ladat hte, ga makoi hpareng wa manager a matu gaw, n law htum gasi kru hpe lata na matu hpaji jaw mayu ga ai.

Hpa majaw n law htum gasi kru hpe lang ra ai ta? Ga shingkyang langai kaw na gasi ni hpe hta hkrup ladat hte lata la na matu, hpa majaw shawun hpe lang ra ai ta? Ga makoi gaw, grau nna hta hkrup byin ai hte grau galu magang; kumpyuta hte masha ni hku nna, tak la na matu grau yak magang re. Hpa majaw dai zawn grau galu nna, tak yak ai ga makoi ni hpe ra ai lam chye lu na matu, ndai [sumla hkrung kaw madun tawn ai.](#)

EFF a [gasi jahpan](#) hta na langai hpe lang nna, ga makoi ga shingkyang langai hpe galaw chyam yu u.

Na a jak shing n rai, kompyuta shim lam hten run mat ai majaw, kyin-yu matsun lamang sopwe (spyware) hpe bang da ai rai yang; dai kyin-yu matsun lamang sopwe gaw, dip bang dat ai [ga makoi madu](#) hpe ya maram lu ai re majaw, ga makoi hpareng wa (manager) kaw rawng ai lamang malawm yawng hpe, lagu la kau mai ai. Dai re majaw, ga makoi hpareng wa (manager) hpe lang ai shaloi, na a jak ni hte kompyuta kata kaw [lagut sopwe](#) (malware) n rawng na matu, grai ahkyak nga ai.

“Shim Lam Ga San Ni” Hte Seng Ai Gasi Langai

Laika man ginsu Websaik ni kaw, na a dinghkrai kumla hpe shagrin masat la na matu, san ai “Shim lam ga san” ni hpe sadi u. Dai gasan ni a matu jaw ai mahtai ni gaw, law malawng shawa yawng aloi sha sawk tam mu mai ai lam ni re majaw, myit katu nga ai [ginjang jaw mayu ai hpyen](#) wa hku nna mung, loi loi hte sawk tam la nhtawm, na a [ga makoi](#) ting hpe koi yan na matu jai lang mai ai re.

Dai re majaw, jaw ai mahtai hpe jaw na malai, nang hta lai nna kaga kadai n chye ai shalat la ai mahtai hpe sha jaw u. Lama na, [shim lam ga san](#) gaw:

“Nang rem tawn ai shawng na dusat a mying hpa rai ta?

Na a mahtai gaw, na a [ga makoi hpareng wa](#) (manager) kaw nna, galaw la ai hta hkrup ga makoi langai ngai mai byin ai. Dai shalat la ai mahtai ni hpe, na a ga makoi hpareng wa (manager) hta nang kyem mazing da mai ai.

Nang hku nna, shim lam ga san ni lang da ngut sai laika man ginsu websai ni hpe myit yu nhtawm, na a mahtai ni hpe galai kau na lam hpe atsawm sha sum ru yu u. N bung ai laika man ginsu websaik ni, shing n rai, galaw lajang ya ai ni (services) hta, hpan law ai lang lamang (account) ni a matu, bung ai ga makoi ni, shing n rai, shim lam ga san a mahtai ni hpe hkum lang.

Hpan Law Ai Jak Ni Hpe Lai Nna, Na A Ga Makoi Ni Hpe Kalang Ta Bungli Galaw Shangun Ai Lam

[Ga makoi](#) hpareng ni (manager) law law gaw, n bung ai jak rai ni law law a lapran, kalang lata ga makoi ni hpe bungli galaw shangun ai ladat (password-synchronizing feature) hku nna, na a ga makoi ni hpe shang lu na ahkang jaw ya nga ai. Lachyum gaw, nang hku nna, na a jak langai kaw e, na a ga makoi nhtan (file) hpe, kalang ta bungli galaw mai ai ladat galaw da ai rai yang, na a kaga jak ni yawng kaw mung, dai hpe galai ya na re.

Ga makoi hpareng wa (manager) gaw, sumtsan na madung kompyuta server kata, ning-ip ga makoi hte la da ai ngu ai lachyum rawng ai “Sum mwi ntsa” hta, na a ga makoi ni hpe mazing ai lam hpe galaw ya ai. Nang hku nna, na a ga makoi ni hpe lang wa ra ai shaloi, dai ga makoi

hpareng ni gaw, dai ga makoi ni hpe na a matu, shi hte shi [ning-ip ga makoi hte hpaw la](#) nna, bai sa ya ai.

Ga makoi hpareng ni (manager) hku nna, na a ga makoi ni hpe kyem mazing da na matu, shing n rai, lang lata bungli galaw mai na matu, shanhte a madung kompyuta ni hpe lang ai lam gaw, grau manu nga ai raitim; ginjang gasat ai lam hpe ninghkap lu ai lam hta gaw, loi mi grau nna gawng kya mat na re. Na a ga makoi ni hpe, na a jak hte samwi ntsa hta rau, kyem mazing tawn ai lam rai yang, ginjang gasat mayu ai wa (attacker) gaw, na a ga makoi tam mu na matu, na a kumpyuta hpe jum tek tawn ra na n re. (Rai ti mung, shanhte gaw na a [ga makoi hpareng wa](#) (manager) a [ga makoi ga shingkyang](#) hpe chyawm hpaw la ra na re.)

Ndai lam hpe myit tsang ai rai yang, na a ga makoi ni hpe, summwi ntsa lang lata bungli mai galaw hkra lajang na malai, na a jak ni kata kaw sha dai ni hpe kyem mazing bang tawn u.

Na a ga makoi lamang kaba hpe ra wa yang na matu, kanan la tawn u. Kanan la tawn ai a marang e, na a jak hpe nang kaw na lagu la mat ai lam, shing n rai, ga makoi lamang kaba hten mat ai lam ni nga wa yang na matu, akyu rawng nga ai. Ga makoi hpareng wa (manager) ni kaw, ga makoi nhtan hpe kanan la tawn na matu galoi mung ladat lawm ai; shing n rai, nang hku nna, nang ayan lang ai kanan la tawn ai lamang hpe mung lang mai ai.

Htap (Ninggam) Law Ai Jaw Ai Lam San Jep Ai Ladat Hte Kalang Lang Ga Makoi Ni

Ngang kang ai hte lak lai ai ga makoi ni gaw, myit n kaja masha ni hpe, na a lang lamang (account) de shang lu na matu, grau yak shangun ai. Na a lang lamang (account) hpe grau nna makawp maga lu na matu, [htap lahkawng jaw ai lam san jep ai ladat](#) hpe hpaw tawn ga.

Nkau galaw lajang ya ai (services) ni gaw, shanhte a lang lamang (account) de shang ahkang lu la na matu, jai lang ai ni hku nna, dawsang lahkawng ([ga makoi](#) hte lahkawng lang na ninggam) hpe lu da ra ai, htap lahkawng jaw ai lam san jep ai ladat (ndai hpe 2FA, htap (ninggam) law law jaw ai lam san jep ai ladat, shing n rai, [htap \(ninggam\) lahkawng jaw ai lam san jep ai ladat](#) mung ngu ma ai) ni hpe jaw ya ma ai..

Lahkawng lang na ninggam (dawsang) hta gaw, kalang sha lang mai ai ga makoi kumla, shing n rai, na a hpai hkawm mai ai jak lamang kaw nna, galaw dat ya ai htihkum nambat ni mai byin ai. Htap (ninggam) lahkawng jaw ai lam san jep ai ladat hpe, hpai hkawm mai ai phone langai kaw galaw na matu, lawu e madun tawn ai ladat lahkawng hta na langai hpe mai lang ai:

- Na a phone kaw, ([Google Authenticator](#) shing n rai [Authy](#)) zawn re shim lam ga makoi kumla galaw ya ai, jaw ai lam san jep ya ai bungli lamang app hpe bang da mai ai; shing n rai, nang hku nna, alak mi mai lang ai kompyuta jak rai (Yubikey zawn re) hpe mung lang mai ai. Dai n rai yang mung-
- Galaw lajang ya ai ni service kaw nna, nang shang lang shagu, nang dip bang ra na shim lam ga makoi kumla shajan langai hpe, laika kadun SMS hku nna, nang hpe sa ya mai ai.

Lama wa, lata la ra wa ai rai yang, laika kadun hte sa wa ai ga makoi kumla ni hpe lang na malai, jaw ai lam hpe san jep ya ai bungli lamang app, shing n rai, alak mi lang mai ai kompyuta jak rai langai ngai hpe madaw lata la u. Hpa majaw nga yang, ginjang gasat mayu ai wa hku nna, jaw ai lam hpe san jep ya ai ladat hpe koi yen lu na hta, dai ga makoi kumla ni hpe shanhte a phone de bai matsun lu na matu grau loi nga ai re.

Google zawn re galaw lajang ya ai ni nkau mi gaw, kalang sha lang mai ai ga makoi ni ngu shamying ai, kalang lang ga makoi jahpan hpe galaw la na matu, nang hpe ahkang jaw mai nga ai. Ndai kalang lang ga makoi ni hpe gaw, dip shapraw la na matu, shing n rai, mai sau pa ntsa ka jahkrat nna, nang hte rau hpai hkawm na matu yaw shada da ai re. Ndai ga makoi ni langai hkrai gaw kalang sha mai lang ai re majaw; nang hku nna hpaw lang nga ai yang, lama wa, kyin-yu matsun lamang sopwe hte langai ngai hpe, lagu la kaw ya ai raitim; dai lagut wa gaw, du na ra ai ten hta lam lama ma a matu, dai ga makoi ni hpe bai jai lang lu na n mai byin sai re.

Kalang Marang, Nang Hku Nna, Na A Ga Makoi Hpe Hpaw Tsun Dan Ra Na Re

Ga makoi ni hpe hpaw tsun dan ra ai hte seng ai tara upade ni gaw, shara hte shara n bung hkat nga ai. Nkau tara je yang ai ahkaw ahkang ni hta gaw, na a ga makoi hpe hpyi shawn ai

lam hpe tara upadi ahkaw ahkang nga ai hte maren, ning dat lu na ahkang nga ai raitim; nkau mungdan ni kaw gaw, kanu mungdan a tara upadi ni hte maren, mungdan asuya hpe ga makoi hpaw tsun dan na lam hte seng nna, ahkaw ahkang jaw tawn ai re majaw; nang hku nna ga makoi langai hpe, shing n rai, [ga makoi zawsi](#) langai ngai hpe chye na re ngu ai, nrup ntsen ai lam hte sha pyi nang hpe, hkyuk htawng sharawng mai nga ai re.

Marai langai hpe shanhte a ga makoi ni jaw na matu, hkum hkrang hkra machyi wa mai ai jahkrit shama lam ni hte, shagyeng nna jai lang mai nga ai. Shing n rai, lamu ga jarit lai nna hkrun lam hkawm ai zawn re masa lam langai hta, na a jak hpe hpaw na matu, shing n rai, ga makoi jaw na matu, nang hku nna ning dang wa ai rai yang, seng ang ai ahkang aya nga ai ni hku nna, na a jak rai ni hpe zing la kau ya ai; shing n rai, nang hpe jahkring da ai lam ni hpe na hkum nan hkrum sha wa mai ai re.

Amerikan mungdan de pru/shang galaw ai shaloi, jak ni hpe hpaw yu na matu hpyi shawn wa ai rai yang, gara hku hparan na lam ni hte seng nna, hpaji jaw da ai [Amerikan mungdan jarit lai di ai lam a matu. lak san lam matsun laika](#) hpe anhte ni lu da ga ai. Kaga masa lam ni hta gaw, langai ngai na a ga makoi hpe jaw na matu, nang shing n rai kaga ni hpe, gara hku shagyeng sha chye ai lam hte, hpa baw masa lam ni matut byin wa mai ai lam ni hpe mung, atsawm sha myit sawn da ra nga ai re.

Lachyum Hpyan Gasi Jahpan

GINJANG JAW MAYU AI HPYEN

Nang hpe [ginjang jaw mayu ai hpyen](#) (Adversaty) ngu ai gaw, na a shim lam bandung nhpawt ni hpe shagrawp jahten kau na matu, shakut shaja nga ai masha, shing n rai, wuhpung wuhpawng ni hpe ngu ai re. Masa lam hta hkan nna, ginjang jaw mayu ai hpyen langai hte langai gaw, n bung na re. Ga shadawn, hpalap seng hkan na hkridun ni hpe, kyin-yu yu nga ai lagut ni hte seng nna, nang myit tsang nga na re; shing n rai, na a jawng gawk manang ni hte, jawng kaw nga ai kumpyuta rau pawng lang ai shaloi, na a dinghkrai lang lamang (account) ni hta shang yu na hte seng nna, nang myit tsang nga na re. Masa lam law law hpe yu yang, ginjang jaw mayu ai hpyen ngu ai gaw, tau hkrau sawn, maram lu ai masa lam hta she mahta ai hku re.

[Ning-ip ga makoi ka ai hpaji](#) (cryptography) hta, shiga message langai hpe [ning-ip ga makoi hte la da lu na](#) matu, shing n rai, ning-ip [ga makoi hte bai hpaw la lu na](#) matu, [atsam ningja](#) jaw ya nga ai [shiga lamang](#) a daw chyen hpe, zawsi ngu tsun ai re.

NING-IP GA MAKOI HTE LA DA AI

Shiga lami lamang ni, shing n rai, shiga ni hpe sawn hpan hpaji hku nna, ga lachyum n nga mat hkra garan gayau jashuk kau mai nga ai raitim; dai lachyum hpe hpyan lu ai ([zawsi langai](#)) [shiga lamang](#) a daw chyen ni hpe lu da ai wa, shing n rai, jak gaw dai shiga a madung hkrang hte mi na hte raw bai gram lajang la mai nga ai. Jaw ai zawsi n lawm ai sha kasi madung shiga ni hpe bai lu la na hte [ning-ip ga makoi hte la da ai](#) hpe bai ginhtang hpaw la lu na n mai byin ai daram re ai majaw; ndai hku galaw ai lam gaw, shiga lami lamang ni, shing n rai, shiga ni hpe shang yu ai ni a matu jarit masat ya ai lam re. Ning-ip ga makoi hte la da ai lam (encryption) gaw, [ga makoi hpaji](#) (cryptography) ngu ai hpaji hpan hpe gyin shalat ai ladat hpaji law law hta na langai mi rai nga ai.

NING-IP GA MAKOI HTE HPAW LA AI

Shanut jashuk da ai shiga, shing n rai, [shiga lamang ni](#) hpe chye na loi hkra galaw ai. [Ning-ip ga makoi hte la da ai lam](#) (encryption) a yaw shada lam gaw, dai shiga ni hpe hkra la lu hkra yaw shada ai wa, shing n rai, masha ni chyua sha dai shiga ni hpe ning-ip ga makoi hte bai mai hpaw la lu na matu rai nga ai.

GA MAKOI MADU.

Kyem mazing da ai kaga ga makoi (password) ni hpe hpaw na matu lang ra ai [ga makoi langai](#), shing n rai, lamang kaba ni hte shiga ni hpe hpaw na matu lang ai kaga ladat ni hpe, [ga makoi madu](#) (master password) ngu ai re. Grau nna ngang kang ai ga makoi madu langai hpe galaw da ra ai.

GA MAKOI GA SHINGKYANG

[Ga makoi ga shingkyang](#) (passphrase) ngu ai gaw, [ga makoi](#) hpan langai mi re. Gasi langai sha re ai ga makoi gaw, nang hpe makawp maga lu na matu grai kadun nga ai re majaw, grau galu ai ga shingkyang ni gaw grau hkrak ai ngu ai myit ningmu hpe, shapraw na matu “ga makoi ga

shingkyang ” hpe lang ai lam re. Webcomic XKCD kaw e, grau nna hkum tsup ai hku sang lang tawn ai. <http://xkcd.com/936/>

GA MAKOI

Ning-ip shing n rai, makoi magap da ai lam ngu gaw, bawnu hta matsing tawn na matu, shing n rai, kaga ladat ni hte makawp maga tawn nna, laksan makoi magap tawn na matu rai nga ai hte maren; [ga makoi](#) hpe chye ai wa sha shang yu lu na matu, lama ma hpe jai lang ai ahkang masat tawn ai lam re. Dai gaw, online lang lamang account, jak hte kaga lama ma hpe jai lang na ahkang masat mai nga ai. Amyu hkum ai gasi law law hpe lang nna, ga makoi galu langai hpe “[ga makoi ga shyingkyang](#) (passphrase)” ngu nna mung shamyng ma ai rai nna, dai gaw anhte hpe gasi langai sha n re ngu ai hpe mung shadum ai re. [Ga makoi madu](#) (master password) ngu ai gaw, [ga makoi hpareng wa](#) (password manager) shing n rai, ga makoi shim lam lamang ni kaw rawng ai kaga ga makoi ni hpe hpaw yu lu na matu, lang ai madung ga makoi langai re.

GA MAKOI HPARENG WA

Shakrai matsin tawn ra ai lam n nga ai sha, n bung ai laika man ginsu Websaik ni hte galaw lajang ya ai service ni law law hta, n bung ai ga makoi ni law law hpe tatut akyu jashawn lu na matu, [ga makoi madu](#) (Master Password) langai hpe sha lang nna, na a ga makoi ni hpe kyem mazing da ya ai hte [ning-ip ga makoi hte la da ya lu ai](#) hkingrai langai mi re.

LAGUT MATSUN LAMANG SOPWE

[Lagut matsun lamang sopwe](#) (Malware) ngu ai gaw, [dingsang ginjang jaw ai matsun lamang](#) (Malicious Software) hpe kadun ai hku ka tawn ai gasi rai nna, na a jak kata n ra sharawng ai lam ni hpe galaw na matu, gyin shalat tawn ai lamang ni re. Kompyuta ana kanu ni gaw, dingsang ginjang jaw ai matsun lamang (Malware) ni re. Dai re majaw, ndai zawn re matsun lamang sopwe ni gaw, ga makoi ni hpe lagu ai, nang hpe lagu matsing ningting ai, shing n rai, na [shiga lamang ni](#) hpe shaprai kau ya ai lamang ni mung re.

SHIM LAM GA SAN

Ga makoi ni hpe kahtap jat bang na matu, nkau lai ladat ni gaw “Shim lam ga san” ni hpe lang ma ai. Ndai gasan ni gaw, mahtai hpe nang hkrai sha chye mai ai ga san ni re. Shim lam ga san ni a manghkang hpe tsun ga nga yang, shim lam ga san ni gaw kaja wa nan tak la mai ai, shing n rai, tam mu la mai ai mahtai ni n nga ai ga makoi shajan ni sha rai nga ma ai. Dai shim lam ga san ni hpe kaga [ga makoi](#) langai ngai zawn sha myit la na matu, anhte hku nna hpaji jaw mayu ai: grau nna sang lang ga nga yang, dai ga san ni hpe hta na matu galu ai, lak lai ai hte hta hkrup byin ai ga shingyang ni hpe galaw shalat la nna, shara ra kaw shim hkra kyem mazing da u. Dai re majaw, hpanng kalang na a mahkawng dum (bank) gaw, nang hpe na nu a mahkawng prat na mying hpe san wa ai rai yang, Correct Battery Horse Staple zawn re lama ma hpe bai hta lu na matu shajin da mai nga ai.

HTAP (NINGGAM) LAHKAWNG JAW AI LAM HPE SAN JEP AI LADAT

“Nang chye ai lama ma hte nang kaw nga ai lama ma.” Jai lang ai mying hte [ga makoi](#) chyu sha ra ai shang lang ai lai ladat (login systems) ni gaw, dai shiga a daw chyen ni hpe tak ai, shing n rai, lu la ai kaga marai langai ngai hpe loi loi hte hkra machyi shangun mai nga ai. [Htap \(ninggam\) lahkawng jaw ai lam hpe san jep ai ladat](#) hpe jaw ya ai galaw lajang ya ai service ni hku nna, nang gaw kaja wa jaw ai masha re ngu ai hpe alak mi shagrin ya na matu ra nga ai. Lahkawng lang na ninggam (dawsang) gaw, shangun laika lamang email, shing n rai, laika kadun text hku nna, nang hpe sa ya ai kalang lang ga makoi kumla langai mung mai byin ai zawn, na a hpai hkawm mai ai jak rai lamang program langai kaw nna, galaw dat ai htihkum nambat langai, shing n rai, nang hpai hkawm ai USB jaw ai lam hpe shagrin ya ai masat zawn re hte, nang kadai re ai lam hpe shagrin na matu, nang hku nna jai lang mai ai kaga jak rai langai ngai mung mai byin nga ai re. Gumhpraw dum zawn re kungpani ni hte Google, PayPal, Twitter zawn re ai madung intanet galaw lajang ya ai service ni mung, ya ten hta, htap (ninggam) lahkawng jaw ai lam san jep ai ladat hpe jaw ya nga ma ai re.